
Anotacions sobre la producció historiogràfica a propòsit de la catedral de Barcelona en el període 1882-1952

ALBERT CUBELES I BONET

La Catedral de Barcelona, com a objecte d'estudi, disposa d'una bibliografia extensa i variada. No és la nostra intenció fer una apreciació crítica de la totalitat dels treballs que d'alguna manera han tractat aquest tema des d'una perspectiva historiogràfica. Només pretenem fer algunes observacions sobre aquell conjunt d'obres que podríem presentar com la seqüència clàssica de la historiografia contemporània sobre la Seu barcelonina. És a dir, d'una manera restringida, aquelles obres que han estat citades i referenciades d'una manera sistemàtica en tractar sobre la Catedral de Barcelona des d'una òptica general. Deixem fora del nostre abast, tot i la seva importància, totes aquelles altres aportacions que podríem incorporar en el capítol dels precedents¹, així com el conjunt d'estudis en els quals s'analitzen aspectes particulars. També hem exclòs tots aquells altres treballs publicats amb posterioritat al 1952, any d'aparició del llibre d'Agustí Duran i Sanpere *La Catedral de Barcelona*², per considerar-los pertanyents a l'àmbit de la problemàtica actual dels estudis sobre aquesta Catedral.

Atenint-nos a la particularitat de l'objecte, podem distingir tres formes preferents d'enfocar els estudis sobre la Seu de Barcelona. En primer lloc tenim aquells autors que van primar en els seves recerques l'estudi de les fonts documentals escrites. Aquests autors normalment han estat historiadors que en els seus treballs han incorporat noves dades al conjunt de notícies que havien reunit els autors precedents. En segon lloc tenim aquells altres autors que han realitzat la seva lectura de la Catedral a partir de l'anàlisi arquitectònica de l'edifici. Es tracta d'un punt de vista característic dels arquitectes. La darrera forma, que és també l'última en aparèixer en el temps, amplia aquesta anàlisi al conjunt dels objectes artístics de la Catedral (l'escultura, la pintura, etc.), i la podríem considerar exemple d'una lectura des de la Història de l'Art en el marc dels corrents contemporanis d'aquesta disciplina.

¹ Pertanyen a aquest grup les obres d'A. PONZ. *Viage de España*. Madrid: Ibarra, 1787-1794; J. VILLANUEVA. *Viaje literario a la iglesias de España*. Madrid-València: 1803-52, (22 volums); P. PIFERRER. *Cataluña*, Barcelona: Imprenta Verdaguier, 1839, (vol. I Recuerdos y Bellezas de España); A.A. PI i ARIMON. *Barcelona Antigua y Moderna*. Barcelona: Imprenta y Librería Politécnica de Tomás Gorchs, 1854; i de G.E. STREET. *La arquitectura gótica en España*. Madrid: Saturnino Calleja, 1926 (1865).

² Vegeu A. DURAN. *La Catedral de Barcelona*. Barcelona: Aymà, 1952.

D'altra banda, podem establir l'existència de quatre etapes cronològiques en les que es concentren les publicacions que tenen o incorporen com a objecte d'estudi la Catedral. La primera, entre el 1882 i el 1898, s'emmarca en els darrers anys de la Renaixença, un moment en el qual el moviment catalanista tenia ja una presència social sòlida que va permetre la seva articulació política. També fou un moment de clara expansió de Barcelona, tal com ens ho indica l'embranchada adquirida per la ciutat amb motiu de l'exposició universal del 1888. En aquests anys es van emprendre les obres de construcció de la nova façana de la Catedral, dins d'aquest marc de renovació urbana de la ciutat. En la segona etapa, del 1906 al 1916, també podem detectar aquest paral·lisme amb la intervenció arquitectònica a la Catedral -ara amb la construcció del cimbori-. Així mateix, l'obertura de la Via Laietana va modificar l'entorn urbà immediat a la Catedral i va potenciar la presència d'aquest monument en la definició física del centre històric de la ciutat: l'anomenat "barri gòtic". Pel que es refereix al context socio-cultural, en aquest segon moment ens trobem en un període en el qual, malgrat les adversitats, es va anar més enllà de l'afirmació del país per entrar en una clara dinàmica d'execució d'idees, de construcció i acció d'infraestructures institucionals pròpies, públiques o privades, que van permetre connectar (des de la pròpia identitat) amb el moment cultural europeu. Un símptoma inequívoc de l'empenta aconseguida fou la publicació d'obres en molts camps diferents, que han estat referents inevitables durant una bona part del segle, donat el seu abast i qualitat.

Si en el balanç d'aquestes dues primeres etapes la conclusió és que foren uns moments amb un sentit clarament ascendent i afirmatiu, en les dues darreres el comú denominador són les dificultats: la intervenció de factors "externs" va provocar moments d'adversitat, en els quals, l'empenta cultural adquirida pel país topava amb una actitud contrària, fins i tot repressiva, per part de l'Estat. La tercera etapa abraça del 1926 al 1929 i es situa de ple en els anys de la dictadura del general Primo de Rivera. L'abolició definitiva de la Mancomunitat l'any 1925, que va comportar la desoficialització de l'Institut d'Estudis Catalans, en contrast amb el conjunt d'actuacions generades per l'exposició del 1929, ens facilita la comprensió del que va succeir en aquests anys. Malgrat l'acció contrària del règim, la dinàmica cultural del país comptava encara amb el sòlid impuls adquirit en els anys precedents. Així doncs, es detecta una certa capacitat de continuar endavant en alguns àmbits, mentre que en d'altres, com és el cas dels estudis sobre la Catedral, es va entrar en el que podríem presentar com un cicle de sosteniment en el qual es van elaborar diverses síntesis del que ja s'havia dit amb anterioritat. L'adveniment de la Segona República marca un petit parèntesi. Hi ha una certa recuperació i és manifesta la voluntat de connectar amb la trajectòria del primer quart de segle. Aquest esforç, però, fou trencat per la Guerra Civil i en bona part dissolt per la victòria del general Franco. En la darrera etapa, del 1947 al 1952, en un context de post-guerra i aïllament internacional, ens trobem davant d'una situació complexa en la que conviuen la col·laboració i l'oposició a un règim obertament contrari al catalanisme. En aquest marc alguns autors van continuar les seves recerques -sobre la Catedral i altres temes-, i van publicar treballs significatius, que incorporaven noves lectures i formes d'anàlisi: de fet ens trobem davant de les primeres generacions d'historiadors que van començar a aplicar als seus estudis formes modernes d'anàlisi en Història de l'Art. No obstant això, en aquestes obres sempre es detecta el pes de la dictadura, ja sigui per tot allò que no es diu, ja sigui per la presència d'enfocaments atípics -tal com visions hispanistes- en la tradició historiogràfica catalana immediatament anterior.

Els treballs publicats entre 1882 i 1898.

Ja hem dit que l'inici de la seqüència d'estudis contemporanis sobre la Seu barcelonina encaixa dins del moviment que denominem la Renaixença. Aquest moviment va connectar en els seus plantejaments generals amb els trets característics dels corrents Romàntics i Historicistes d'Europa. En l'àmbit que ens interessa hem de subratllar la revalorització de l'Edat Mitjana, especialment en tot allò que es refereix a les manifestacions artístiques pròpies d'aquesta època. En el cas específic de Catalunya, aquesta etapa del passat no només donava fe dels orígens històrics del país, sinó que també fou interpretada com la particular "edat d'or", aquell moment en el qual hom podia trobar els fonaments d'unes justes reivindicacions presents que van articular-se en el conjunt de moviments configuradors del nacionalisme polític.

La recuperació del passat medieval implicava necessàriament la consideració de les seves obres d'art i, a partir d'aquí, iniciar el seu estudi (en aquest segon punt podem detectar una major incidència dels plantejaments positivistes). D'altra banda, aquesta dignificació i valoració de l'art medieval, que va afavorir la difusió de gustos neo-medievalistes, va fer observar la necessitat de preservar aquelles obres que havien perviscut restaurant-les. En alguns casos també es va desencadenar l'interès per enllestir allò que havia quedat inacabat.

És en aquest context, doncs, que es van emprendre alguns programes de restauració prou ambiciosos, com el de Santa Maria de Poblet. En altres casos, donat el mal estat del conjunt, a conseqüència del deteriorament ocasionat per l'abandó dels edificis (a resultes de les exclaustracions provocades per la desamortització del 1835), el nivell d'intervenció superava la restauració pròpiament dita per entrar de ple en la reconstrucció. Aquest és el cas de Santa Maria de Ripoll. Prou sovint l'execució dels treballs va anar acompanyada de la publicació d'estudis monogràfics de distint abast ³.

L'any 1854 marca el punt d'inici d'una llarga etapa d'intervencions a la Catedral de Barcelona, que va concloure amb la culminació del cimbori l'any 1913. Les primeres actuacions, de no gaire abast constructiu (per exemple la confecció de nous vitralls, substitució del paviment de la girola i el creuer), es van fer sota la direcció de l'arquitecte Josep Oriol Mestres, el qual va escriure l'any 1876 una monografia sobre el Claustre⁴. En aquest procés hi ha un punt d'inflexió l'any 1882. D'una banda, es començarà a parlar seriosament de la construcció d'una nova façana principal. De l'altra, apareixerà la guia d'Eduard Tàmaro: el primer treball monogràfic sobre la catedral fet plenament dins dels paràmetres de la Renaixença, que incorpora el conjunt de les

³ Vegeu Elías ROGENT. *Santa María de Ripoll. Informe sobre las obras realizadas en la basílica y las fuentes de la restauración*. Barcelona: Imp. Vda. é hijos de J. Subirana, 1887. També Lluís DOMÈNECH i MUNTANER. *Poblet*. Barcelona: Thomas, s.d.

⁴ Podeu trobar notícies sobre aquestes primeres actuacions a E. TAMARO. *Guía histórico-descriptiva de la Santa Iglesia Catedral de Barcelona*. Barcelona: Tipografía Católica, 1882, pàg.13. Les informacions són més detallades a F. ROGENT y PEDROSA; C. SOLER. *Catedral de Barcelona. Descripción artístico-arqueológica*. Barcelona: Parera y cia., 1898. (España artística arqueológica monumental, 1), pàg.30. Vegeu J. O. MESTRES. *Monografía de los claustros de la Santa Iglesia Catedral Basílica de esta ciudad de Barcelona*. Barcelona: La Renaixensa, 1876.

aportacions de les obres precedents⁵. La qüestió de la nova façana no va concretar-se fins al període 1886-87, quan el banquer Manuel Girona va oferir els recursos necessaris per al finançament de la nova construcció. Aquest fet va comportar l'adopció d'un projecte definitiu i l'inici de les obres sota la direcció inicial de J.O. Mestres. L'assista August Font, que a la mort del primer va assumir la direcció completa de les obres⁶. En el decurs de les tasques de revisió dels fonaments del cimbori van localitzar-se les úniques restes arqueològiques de la Seu Romànica que es coneixen. Aquesta dinàmica va contribuir a desvetllar un interès específic pel conjunt catedralici, que és ben visible a través dels diversos treballs publicats⁷. Aquest primer moment de les obres va enllestir-se cap el 1898, amb la construcció de les dues torres-cimbori dels cossos extrems de la façana nova⁸. Quedava encara per aixecar el Cimbori que rematava el conjunt.

En aquesta primera etapa van alternar-se les aportacions des de la línia documentalista i les que procedien de les anàlisis arquitectòniques. En l'àmbit de la primera, autors com Tàmaro i Soler van incorporar al corpus cronològic de la Catedral noves informacions resultat d'una recerca documental directa. Així doncs, van ser ells els qui van fixar la cronologia del conjunt a partir dels fets (preferentment els noms dels distints mestres i artistes diversos que van tenir responsabilitats a les obres), localitzats a les fonts documentals del propi àmbit catedralici. La seva aproximació responia a una metodologia deductiva, tal com ho reconeixia Eduard Tàmaro:

“Los datos que la integran [la guia] han sido escrupulosamente deducidos de las citadas y otras muchas antiguas obras, así como de numerosos é interesantes documentos históricos, hallándose todo comprobado en la parte artística por medio de una larga y detenida observacion del monumento y objetos que se citan”⁹.

El tipus de treball que van realitzar tendia cap a un concepte narratiu de la Història. Els fets eren exposats –amb una major o menor riquesa de dades segons els casos– però no s'entrava en l'anàlisi específica dels objectes ni en interpretacions. A tot estirar, i no sempre, algun autor enumera d'una manera qualificada els objectes artístics, fent-ne una adscripció estilística sense entrar en més detalls. Podem situar, doncs, aquesta línia dins de la traça dels corrents historicistes. D'altra banda, per les característiques de la seva recerca, sempre van procurar integrar la Catedral en els contextos històrics immediats: no van fixar-se exclusivament en l'edifici, també van estudiar-lo en tant que centre d'activitats socials de molt divers ordre en uns marcs històrics determinats (se-

⁵ Exemplifica l'interès per la construcció d'una nova façana l'avant-projecte presentat per l'arquitecte Martorell i Montells: J. MARTORELL y MONTELLS, *Ante-proyecto de fachada para la Catedral de Barcelona por D. Juan Martorell y Montells Arquitecto. Memoria*. Barcelona: Tipografía Católica, 1882.

⁶ Vegeu ROGENT; SOLER, pàg.30. L'any 1887 la Real Academia de San Fernando va aprovar el projecte. El mes d'abril el ministre de justícia va inaugurar les obres i a principis de juliol d'aquell mateix any es va col·locar la primera pedra.

⁷ D'entre el conjunt de les publicacions remarquem, a part de la monografia ja citada de Rogent i Soler, el treball publicat per August Font l'any 1891. Vegeu A. FONT. *La Catedral de Barcelona. Ligeras consideraciones sobre su belleza arquitectónica*. Barcelona: Asociación de Arquitectos de Cataluña, 1891.

⁸ Vegeu J. MAS. *Guía-itinerario de la Catedral de Barcelona*. Barcelona: La Renaixensa, 1906, pàg. 18.

⁹ Vegeu E. TAMARO. 1882, pàg. 6.

gons els autors es farà referència a la vida religiosa, a les activitats del capítol i dels bisbes, al paper de la corona o al context ciutadà urbà i social).

Tal com ja hem dit, els arquitectes van fonamentar els seus estudis en l'anàlisi de l'objecte arquitectònic (l'edifici). En algun cas defineixen obertament el seu treball com a científic, i el contraposen a les formes romàntiques d'altres autors. Ens serveixen d'exemple aquestes paraules de Francesc Rogent:

"Por eso [els autors] en sus descripciones mientras pagaban tributo á la sublimidad estética del arte gótico que despertaba en sus pechos irresistible entusiasmo, mezclaban y confundían los elementos históricos con los arqueológicos y artísticos, sin preocuparse en deslindar los campos, ni en dar forma científica á sus sensaciones, que adquirirían, al través de su imaginativa pluma, caracteres eminentemente subjetivos"¹⁰

Aquesta severa crítica ens mostra obertament aquesta voluntat científica de clar referent positivista. No obstant això, aquests autors tendeixen a ignorar els altres elements artístics, malgrat el seu evident interès, i com a contrapunt amb els historiadors de l'altre corrent, els costa fer encaixar els resultats de la seva anàlisi amb les notícies documentals.

En un altre nivell, la seva anàlisi arquitectònica, que podem presentar com una derivació dels plantejaments de Viollet-le-Duc, els va permetre definir uns trets formals característics, els quals van ser considerats propis d'una arquitectura gòtica catalana, emmarcada dins d'unes formes meridionals distintes a les del gòtic del nord. August Font va procurar definir quins factors havien de ser considerats en haver de fixar l'existència d'un "estil regional" com el català:

"(...) amoldándose á las ideas de la época de la Edad Media, nacieron las Catedrales góticas, respondiendo á un ideal común, hijo de la fe de la religión cristiana, caracterizada en cada pueblo ó región por la manera especial de satisfacer las necesidades sociales, climatológicas y constructivas, que han ido individualizando los estilos dentro de la unidad del sistema"¹¹.

Anys abans, Joan Martorell ja havia reconegut l'existència d'un art (arquitectura) gòtic català en insistir que el seu projecte de façana per a la Catedral encaixava perfectament amb les formes d'aquest art gòtic¹².

Un altre tret característic de l'enfocament dels arquitectes és la idea que el pla general de la Catedral fou obra d'un sol mestre. Dins d'aquest esquema, les diferències for-

¹⁰ Vegeu ROGENT; SOLER. 1898, pàg. 31 i 32.

¹¹ Vegeu A. FONT. 1891, pàg. 8.

¹² Vegeu J. MARTORELL. 1882, pàg.17 i 18. Martorell diu en rebatre les objeccions al seu projecte: *"Otra dificultad se presenta y constituye la cuarta objeción: (...) si su estilo gótico es un gótico catalán. Todos sabemos que la arquitectura gótica es importada de Alemania ó mejor de Francia, pero como todas las cosas importadas, hubo de acomodarse á las condiciones de su nueva residencia y como por otra parte es virtud propia de este estilo arquitectónico la flexibilidad, fácilmente se avino á todas las exigencias y en realidad se presentó un gótico con las cualidades especiales que caracterizan nuestras construcciones de los siglos XIV y XV"*.

mals i estructurals entre les distintes parts de la Seu correspondrien només a petites alteracions de l'esmentat pla que, per exemple ja hauria contemplat des d'un bon començament la construcció d'un cimbori als peus de l'edifici¹³.

La primera obra en el temps dins d'aquesta primera etapa és la *Guía histórico-descriptiva* d'Eduard Tàmaro, publicada l'any 1882. Els motius per editar-la es concreten en el fet que “*No faltan en verdad estudios y descripciones de la referida Catedral, pero ni tienen entidad propia, ni reunen generalmente la parte histórica y descriptiva con la amplitud en una y otra necesarias*”¹⁴. La intenció de Tàmaro és, doncs, començar a omplir aquest buit i actualitzar els coneixements sobre la Catedral amb la finalitat d'augmentar-ne, també, el coneixement públic. En aquesta guia es fa un repàs sistemàtic a un gran ventall d'aspectes, i es pretén no deixar d'esmentar res de tot allò que pot ser destacable en el context catedralici. En cap cas, però, contempla l'anàlisi directa de les diverses manifestacions artístiques, sinó que es limita a esmentar-les tot ubicant-les físicament i, en el cas de diposar d'un referència documental, també cronològicament.

El plantejament emprat per August Font a les seves *Ligeras consideraciones* és completament distint al de Tàmaro. Font fa una anàlisi de les formes arquitectòniques de l'edifici a través de les seves parts. Això li permet fixar uns trets característics que compara amb els d'altres Catedrals i esglésies gòtiques, de Catalunya i d'altres països, a la recerca d'uns fets materials que defineixin una estètica concreta. L'anàlisi es fonamenta en l'estudi estructural de l'edifici (disposició dels elements constructius) i l'anàlisi de les proporcions, tant en planta com en alçat. Estableix l'existència de tres etapes constructives en l'edifici, encara que no en precisa ni la cronologia ni l'autoria¹⁵. A partir d'aquí Font reconeix l'existència d'una arquitectura gòtica meridional distinta de la del Nord (relacions formals entre les Catedrals de Barcelona, Girona i Narbona, per exemple)¹⁶, i dins d'aquesta, també, la d'una arquitectura pròpiament catalana, i procura establir les causes d'aquests trets particulars definidors d'un estil propi. Així, per exemple, intenta explicar l'efecte que resulta de la unitat d'espai de les naus en relació amb la disposició de les finestres a partir de raons climàtiques. En definitiva la lectura de Font no ens presenta la Catedral de Barcelona com un fet arquitectònic aïllat, sinó com un component d'un ventall més ampli.

L'obra conjunta de Francesc Rogent i Gaietà Soler, més enllà del fet que marqui la fi d'una etapa, té una especial significació per una doble circumstància. En primer lloc, va reunir en una mateixa publicació aportacions des dels dos corrents a partir dels quals s'havia estudiat la Catedral en aquells anys, tal com ens ho indica el propi títol. No obstant això, cada autor va fer la seva aportació per separat i es van respectar els punts de vista particulars de cada lectura, inclús quan hi havia discrepàncies internes entre els dos treballs¹⁷. En segon lloc, aquesta obra va recollir l'impacte generat per la

¹³ Vegeu ROGENT; SOLER. 1898, pàg. 40.

¹⁴ Vegeu E. TAMARO. 1882, pàg. 6.

¹⁵ Vegeu A. FONT. 1891, pàg. 8 i següents.

¹⁶ *Ibidem*, pàg. 9.

¹⁷ Vegeu ROGENT; SOLER. 1898, pàg. 7, 12, 39 i 67-68. Les discrepàncies entre ambdós autors queden ben exemplificades en dos temes: la disposició de la seu romànica en relació amb la gòtica, i qui fou el primer mestre de la seu gòtica en iniciar-se les obres l'any 1298. En relació

trouba de les restes de la catedral romànica en revisar la fonamentació del nou cimbori projectat per August Font. Aquest fet queda ben reflectit en el conjunt d'il·lustracions que acompanyen el text de Francesc Rogent¹⁸. En conjunt, malgrat que el treball restà incomplet en la part escrita per Francesc Rogent, ja que hi manca l'anàlisi del claustre i altres dependències, aquesta doble aportació és probablement l'estudi més proper a una monografia.

A la *Reseña histórica* es tracta de la història de la Catedral en un sentit ampli. A part de les referències al procés constructiu se'ns parla dels actes públics i eclesiàstics vinculats directament a la Catedral, o bé d'aquells altres d'àmbit més general que permeten relacionar la història d'aquesta Seu amb el conjunt de la història de Barcelona i del país. En aquest sentit Soler va introduir noves dades, tals com les referències a les formes de finançament de les obres, així com altres aspectes que més endavant serien objecte d'una recerca específica per part d'altres autors¹⁹. En aquesta part escrita per Gaietà Soler es detecta una tendència cap a una redacció d'estil obertament literari, que en algun cas adquireix un to èpic.

Francesc Rogent defineix el seu treball com un comentari sobre "*la parte material y técnica*" de la Catedral, i va dur-lo a terme "*con la mayor copia de argumentos críticos posibles*"²⁰. En aquest sentit el treball de Rogent fou minuciós i, en comparació amb la lectura d'August Font, més concret en l'anàlisi dels aspectes constructius i estructurals de caràcter puntual. Aquest caràcter tècnic queda ben palès amb el conjunt d'il·lustracions que acompanyen al text: les plantes i alçats en secció del conjunt catedralici. Cal remarcar, en aquest àmbit, la publicació dels plànols de les restes de la galilea de la Seu Romànica, localitzades per August Font, així com la reconstrucció gràfica de la portalada d'aquesta galilea a partir de la porta Romànica que dona accés al claustre. Prèviament a l'anàlisi de cada una de les parts de l'edifici (que és incompleta), l'autor comenta alguns aspectes de caràcter general. En primer lloc ens presenta la Catedral de Barcelona com un element definidor d'una arquitectura gòtica catalana, en la mateixa línia que ho havien fet altres arquitectes²¹. En segon lloc insisteix en la doble polèmica de qui fou el mestre iniciador de les obres i a quin arquitecte s'ha d'atribuir el pla general de la Catedral. Pel que fa al primer punt, al qual ja ens hem referit, Rogent opinava que possiblement hauria estat un dels mestres de Sant Francesc o Santa Caterina. En relació al segon, era de l'opinió que Mestre Fabre n'hauria estat l'ideador. En aquest sentit va afirmar que: "(...) *todos los indicios inclinan á fallar por el*

al primer punt Soler dona a entendre que la seu romànica tenia la mateixa orientació que la gòtica, en tant que diu que "(...) *encerrando como una joya en su estuche, la Catedral románica dentro del ámbito de la nueva, mostró [el pueblo catalán] á las naciones admiradas cuanto había crecido su poderio y grandeza*" (pàg. 7). En canvi Rogent opina que "(...) *la orientación de la Catedral del primer Berenguer, al igual que la de Tarragona, también románica, era contraria y diametralmente opuesta á la actual (...)*" (pàg. 67), i afegeix més endavant que és absurd suposar "(...) *que el templo antiguo sirviera de andamio al nuevo*" (pàg. 68). Pel que es refereix al segon punt polèmic, Soler era de l'opinió que possiblement el primer mestre de la Catedral fou Bertran Riquer (pàg. 12), mentre que Rogent s'inclinava més per l'opció que aquest primer mestre hagués estat algun dels que varen intervenir en la construcció dels convents de Santa Caterina i Sant Francesc de Barcelona (pàg. 39).

¹⁸ *Ibidem*, pàg. 66 a 68.

¹⁹ *Ibidem*, pàg. 12.

²⁰ *Ibidem*, pàg. 31.

²¹ *Ibidem*, pàg. 33.

artista mallorquin, faltando únicamente el documento que de hecho cite su nombre como primer arquitecto del templo²².

Les aportacions en el període 1906-1916.

Tal com havia succeït en l'etapa anterior, en aquest nou període també es detecta un cert paral·lisme entre la publicació d'estudis sobre la Seu i la intervenció arquitectònica a la Catedral, amb la construcció del cimbori sota la direcció d'August Font. Les obres es van reempendre l'any 1906, a partir dels recursos econòmics facilitats per la família Girona, i no van enllestir-se definitivament fins l'any 1912. El conjunt fou inaugurat un any després.

En aquesta nova etapa els treballs que van tractar, o bé que van centrar-se en l'estudi de la Catedral, foren obra de dues figures cabdals, les obres dels quals són un clar exemple del que ara dèiem: Josep Mas, i Francesc Carreras i Candi²³. Tots dos autors poden ser situats en la línia dels historiadors documentalistes i, per tant, se'ls pot ubicar en l'àmbit dels plantejaments historicistes. En l'aspecte metodològic van marcar un canvi sensible en el tractament de la informació mitjançant la transcripció de les fonts i/o la referenciació sistemàtica d'aquestes en les notes de la publicació. En aquest sentit van recollir i van ampliar significativament el corpus documental resultant dels treballs precedents dins d'aquesta tradició. També van afegir al seu discurs algunes de les conclusions a les que havien arribat els arquitectes: el reconeixement de les formes d'un gòtic català, l'atribució del pla general de la Catedral a Mestre Fabre i, en el cas concret de Francesc Carreras, l'addició pràcticament linial de la interpretació que Rogent havia fet de les restes de la Seu Romànica.

Encara que ambdós autors són un clar exemple d'un treball sistemàtic i exhaustiu amb les fonts documentals escrites –a un nivell de profunditat més gran que l'aconseguit pels historiadors de l'etapa precedent–, podem distingir amb claredat uns interessos diferents en cada un d'ells. La recerca de Josep Mas va centrar-se en el conjunt catedralici, emfasitzant sovint els aspectes propis de la història eclesiàstica i amb un clar interès per les qüestions estrictament documentals. En certa manera, doncs, podríem presentar el seu treball des de l'òptica d'una lectura interna en l'àmbit de la Catedral i el Bisbat. Els treballs de Francesc Carreras i Candi ens presenten la Catedral en un context històric distint: l'objecte és presentat com una fita fonamental en el seu entorn urbà immediat. En aquest sentit, Carreras tenia una visió externa del conjunt que posava de relleu l'estudi de les relacions entre la Catedral i la Ciutat, especialment en allò que es referiria al marc físic²⁴.

²² *Ibidem*, pàg. 40.

²³ A part de la *Guia-itinerario*, que ja hem esmentat, destaquem: J. MAS. *Taula dels altars de la Seu de Barcelona*. Barcelona: Establiment Tipogràfic de Jaume Vives, 1906 (Notes històriques del Bisbat de Barcelona) i J. MAS. *Rúbrica dels Libri Antiquitatum de la Seu de Barcelona*, dins de la mateixa col·lecció que l'obra anterior. Vegeu també F. CARRERAS i CANDI. "Las obras de la Catedral de Barcelona. 1298-1445". A: *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*. 1913-1914, núm. I, II, III i IV. Del mateix autor, *Ciutat de Barcelona*. Barcelona: Albert Martín, s.d.

²⁴ El propi Mas va reconèixer la importància de l'obra sobre Barcelona de Francesc Carreras i Candi. Vegeu J. MAS. *Guia-itinerario de la Catedral de Barcelona*. Barcelona: La Renaixensa, 1916, pàg. 7 i 8, on fa una relació dels estudis sobre la Catedral i situa Carreras entre els autors contemporanis.

Dins de l'extensa producció de Josep Mas no hi ha cap aproximació global al conjunt de la Catedral, sinó una anàlisi detallada d'aspectes específics, tal com fou el cas dels successius altars de les tres Seus, o bé visions generals, amb una finalitat molt concreta, com és el cas de la seva *Guía-itinerario de la Catedral de Barcelona*²⁵. A la *Taula dels altars y Capelles de la Seu de Barcelona* -obra publicada l'any 1906 en el marc de les "Notes històriques del bisbat de Barcelona"- Mas es proposa fer "(...) un estat demostratiu" d'aquests elements, que exclou explícitament "(...) la relació historich-artistch-arqueológica"²⁶.

Aquest treball sobresurt per contenir un resum històric de cada catedral, amb la incorporació de noves dades. També, pel propi estudi dels altars i capelles, que més enllà del seu abast immediat (una aportació de primera mà en un tema inèdit), dóna a entendre una lectura de l'entorn catedralici com un element socialment viu, que obre les portes cap a interpretacions que contemplin les reformes i les ampliacions de les distintes Seus. Finalment, també és remarcable que l'obra incorpori un apèndix documental extens.

La *Guía-itinerario de la Catedral de Barcelona*, editada l'any 1916, ens presenta un recorregut detallat pel recinte catedralici. La seva intenció és posar de manifest la riquesa del conjunt davant de la ignorància de propis (els barcelonins) i aliens, i ho aconseguí a través de donar al seu treball un plantejament de visita guiada (una concepció sensiblement distinta a la de la Guia d'Eduard Tàmaro, tal com el propi Mas va reconèixer)²⁷. El text té una clara voluntat divulgativa i majoritària, tal com podem constatar en el fet que fós redactada en llengua castellana o bé amb la tendència a no farcir la redacció amb un excés de dades cronològiques, encara que incorpora l'exposició d'una síntesi històrica. Atés el caràcter de visita guiada, Mas es va centrar fonamentalment en l'edifici gòtic, tot i que va parlar també de les dues anteriors catedrals. En el conjunt del text s'observa una clara voluntat de detallisme, que dóna al treball l'aspecte d'un breu però exhaustiu catàleg topogràfic del propi edifici (on sintetitza algunes de les observacions que havien fet els arquitectes) i dels objectes que conté.

Francesc Carreras i Candi va publicar diversos treballs sobre la Seu Barcelonina i, tal com succeeix amb altres temes d'Història de Barcelona, va integrar aquests treballs a *Ciutat de Barcelona*²⁸. Podem prendre aquesta obra com a referent dels estudis que va fer aquest autor sobre la Catedral. *Ciutat de Barcelona* és encara l'estudi individual més extens i exhaustiu que fins aquest moment s'ha fet sobre la Història de Barcelona. Dins de la línia dels autors documentalistes, Carreras va sintetitzar el conjunt de les aportacions anteriors (inclús en aquells temes que havien estat poc tractats)²⁹ i va ampliar l'àmbit dels estudis a partir de la incorporació de noves dades i línies de treball. Les referències a la Catedral es localitzen en diversos punts de l'obra. Així, el tracta-

²⁵ Vegeu MAS. 1906 i 1916.

²⁶ Vegeu MAS. 1906, pàg. 3.

²⁷ Vegeu MAS. 1916, pàg. 7 a 10. A part de la Guia de Tàmaro, que no és efectivament un itinerari, Mas esmenta una altra guia de l'any 1913, publicada per la "*Sociedad de Atracción de Forasteros*", Boletín nºXIII, Año IV, que és objecte de crítica per contenir algunes dades inexactes.

²⁸ Vegeu CARRERAS. 1913-1914; i CARRERAS. S.d.

²⁹ Aquest és el cas de l'estudi de les formes de finançament de les obres de la Catedral gòtica, que havia estat tractat per Gaietà Soler. Vegeu CARRERAS. S.d., pàg. 437.

ment de cada un dels edificis de les tres Seus està incorporat en l'etapa cronològica que li correspon³⁰. De més a més, també es localitzen referències disperses pel que fa a variats aspectes puntuals i això provoca que es generi una certa dificultat a l'hora de precisar i apreciar la totalitat de les aportacions fetes per Carreras. Aquest és el cas, per exemple, del conjunt de notícies sobre els impactes urbanístics que van generar les construccions de les Catedrals romànica i gòtica en el seu àmbit espacial immediat, un tema completament nou que introdueix Carreras a partir de l'estudi dels fons documentals del Consell de Cent³¹. Altrament, aquesta disposició afavoreix una lectura en la qual constanment es remarquen els vincles entre la ciutat i la Catedral. Un clar exemple d'aquests vincles és la incorporació d'Arnau Bargués al llistat dels Mestres de la Catedral, que és també una aportació de Carreras³². Donat aquest tipus d'enfocament, la visió de Carreras no sobresurt precisament pel tipus de tractament que fa dels continguts específics, pròpiament artístics, de la Catedral. En aquest punt Carreras es reconeix deutor d'altres autors tals com Tàmaro, Rogent, Soler i Mas. Això no exclou que en algun cas s'introdueixi el seu punt vista particular que pot ser discrepant amb les opinions d'aquests altres autors³³. Podem dir, en definitiva, que més enllà de les aportacions concretes, el termes que podrien definir l'aproximació de Carreras al tema de la Catedral són l'obertura i la integració.

Les síntesis publicades en el període 1926-1929.

La Catedral de Barcelona no tornarà a ser objecte d'estudis monogràfics fins a la fi de la dècada dels vint, amb la publicació de nous treballs per part de Feliu Elias i Francesc Martorell, del 1926 i del 1929 respectivament³⁴. Les obres d'Elias i Martorell són treballs de síntesi, guies de la Catedral en les quals no es fa cap aportació significativa al que ja s'havia dit amb anterioritat. En la mateixa línia podem situar la nova guia que l'any 1940 va publicar Bonaventura Bassegoda³⁵, malgrat la distància cronològica i el nou context històric. Si deixem de banda el fet de la conveniència i l'oportunitat de publicar guies actualitzades, el tret més remarcable és que en tots tres exemples es nota, d'una banda el pes dels treballs de Carreras i Mas, i de l'altra, el canvi de context històric, ara marcat pel signe de l'adversitat. Donada la voluntat sintètica de tots tres autors, i, més enllà de les diferències de la seva formació (una persona multidisciplinària -Elias-, un historiador -Martorell- i un arquitecte -Bassegoda-), es fa difícil reconèixer l'existència d'una línia historiogràfica concreta. En tot cas, en les tres guies el model no és l'itinerari exhaustiu de Mas sinó més aviat la guia històrica de Tàmaro a la qual han incorporat alguns dels elements de l'anàlisi morfològica feta pels arquitectes. Encara no ens trobem davant d'una descripció dels distints objectes que incorpori elements d'anàlisi estilística. Les tres guies es caracteritzen per una redacció

³⁰ *Ibidem*, pàg. 133, 147 i 170 (referències sobre la primera Catedral), 229 a 240 (notícies sobre la segona Seu) i 437 a 448 (part íntegrament dedicada a l'edifici gòtic).

³¹ *Ibidem*, pàg. 230 (sobre la Seu romànica) i 371 i 372 (sobre la Seu gòtica).

³² CARRERAS. 1913-1914, VIII, pàg. 22, 128, etc.

³³ CARRERAS. S.d., pàg. 231 i 232, on ens parla dels relleus de la Portalada de Sant Iu i ens indica que probablement daten del 1173, quan es va construir la nova galilea.

³⁴ Vegeu F. ELIAS. *La Catedral de Barcelona*. Barcelona: Barcino, 1926, (vol.3 col.lecció Sant Jordi); i F. MARTORELL. *Catedral de Barcelona*. Barcelona: Verdaguier, 1929, (Catalunya artística vol.I).

³⁵ Vegeu B. BASSEGODA. *La Catedral de Barcelona*. Barcelona: Tomás, s.d., (col. "El arte de España" núm. 28, Patronato Nacional de Turismo).

amb informacions breus però ben exposades, amb uns continguts ordenats i una uniformitat de to i de nivell.

La renovació dels plantejaments: 1947-1952.

Malgrat la dictadura del general Franco i tot l'aparell repressiu que aquesta va comportar, superats els anys immediats de la posguerra civil, hom va procurar de normalitzar certs aspectes de la vida cultural del país, dins d'un context atípic, que imposava, tal com ja hem dit, orientacions que, per exemple, en el cas particular de la Història, eren alienes a les pròpies tradicions historiogràfiques del país. En aquest marc, personatges com Agustí Duran i Sanpere o Josep Gudiol i Ricart van procurar aglutinar els historiadors per tal de continuar treballant en les institucions que respectivament dirigien: l'Arxiu Històric de la Ciutat i el Museu d'Història de la Ciutat -en el cas de Duran- i l'Institut Amatller d'Art Hispànic -en el cas de Gudiol-³⁶.

Pel que fa a Agustí Duran, les possibilitats d'actuació es van orientar preferentment en l'aprofitament de l'estret marge que ofería el règim per endegar iniciatives pròpies. Exemplifica aquest extrem la sèrie d'emissions radiofòniques que duia per títol *Barcelona, divulgación històrica*, que a partir del 1945 van ser transcrits i publicades³⁷. Josep Gudiol, d'altra banda, va orientar-se envers l'aprofitament d'iniciatives que partien d'estaments oficials, i també cap a empreses que no fossin considerades conflictives³⁸.

En aquest marc i a partir d'aquests nuclis de treball es va dur a terme una renovació dels plantejaments metodològics, que fou possible -no ho oblidem- en tant que conseqüència de la trajectòria del país en el primer quart de segle. Aquesta renovació, en relació amb l'estudi de la Catedral de Barcelona, va consistir en la introducció de formes d'anàlisi pròpies de la Història de l'art, i és visible tant al *Catálogo Monumental* d'Ainaud, Gudiol i Verrié, com en els successius treballs de Duran i Sanpere sobre aquesta Seu, reunits en la ja esmentada publicació que duia per títol *La Catedral de Barcelona*. En certa manera, aquesta nova línia historiogràfica ampliava l'anàlisi morfològica de l'edifici, emprada pels arquitectes, al conjunt dels objectes artístics de la Catedral; en canvi, tendia a no aprofundir en la recerca documental, ja que recollia directament el treball realitzat per autors com Mas o Carreras. Al nostre entendre, per a la majoria dels autors que hem esmentat, possiblement aquesta darrera opció degué ser més una condició derivada de l'entorn que no pas un partit pres de com s'havia de fer Història de l'Art.

El *Catálogo Monumental* d'Ainaud, Gudiol i Verrié³⁹ va aparèixer quan tot just s'havien localitzat les restes de la primera Catedral en unes excavacions al subsol del carrer dels Comtes de Barcelona, dirigides pel polifacètic Agustí Duran i Sanpere. Està organitzat a partir d'un esquema històric que va des de l'Antiguitat fins a l'època Moderna, amb l'escapçament dels segles XIX i XX, i planteja una revisió dels monuments siste-

³⁶ En l'àmbit universitari trobaríem una figura equivalent en Jaume Vicens Vives.

³⁷ Vegeu *Barcelona, divulgación històrica*. Barcelona: Aymá, 1945-1951 (10 vols.).

³⁸ Vegeu per exemple J. AINAUD, J. GUDIOL, F. P. VERRIÉ. *Catálogo Monumental de España. La ciudad de Barcelona*. Madrid: Instituto Diego Velázquez C.S.I.C., 1947 (2 volums), o bé el conjunt de la col·lecció *Ars Hispaniae*.

³⁹ Vegeu J. AINAUD, J. GUDIOL, F. P. VERRIÉ. 1947.

màtica i eficaç. Els autors van procurar contextualitzar cada una de les manifestacions artístiques que eren objecte de catalogació en els seus entorns històrics immediats: l'urbanisme en el cas de l'arquitectura, els edificis en el cas de les altres manifestacions (escultura i pintura principalment). Així, l'aproximació a les obres que són objecte d'estudi sempre va del general al particular, i aquestes obres sempre queden integrades en un context més ampli. En el cas concret de la Catedral, els autors es centren en l'edifici gòtic i el context urbà en el qual el situen és la ciutat medieval⁴⁰. En el tractament específic de l'edifici i dels seus continguts els autors demostren una voluntat de síntesi que es combina amb una exhaustiva relació d'objectes i artistes. Això connecta amb la guia de Mas, però en l'esquema, el *Catálogo* és més proper als models de Tàmaro, Elias o Martorell. La conjunció d'aquestes característiques amb la incorporació d'una anàlisi pròpiament artística fa aparèixer el conjunt catedralici com un veritable museu viu. El factor que sobresurt més en aquest treball és l'estudi de l'element pròpiament artístic. En les altres facetes és deutor de les aportacions anteriors. En aquest sentit, per exemple, l'anàlisi de les estructures arquitectòniques no presenta innovacions remarcables a excepció de les referències a les lectures de Pierre Lavedan⁴¹. En canvi, l'anàlisi artística va permetre, en funció dels resultats de la seva aplicació, modificar i, en alguns casos, ampliar substancialment el coneixement que es tenia de les obres. Il·lustren aquest extrem les matisacions sobre la cronologia de la porta que dona accés al claustre (que connecten amb obres italianes del segle XIII)⁴², el canvi radical de la datació dels relleus de la portalada de Sant Iu⁴³, o bé, per exemple, la totalitat de les aportacions en el capítol de la pintura⁴⁴.

L'aproximació d'Agustí Duran i Sanpere a la Catedral de Barcelona, tal com succeeix amb altres temes que van ser objecte de la seva atenció, pot ser considerada dispersa. Dispersa per la multiplicitat de temes que va tractar i dispersa per haver treballat sobre la Catedral a partir de distintes opcions disciplinars en el marc de la Història (de l'Arqueologia i l'Etnografia -dins d'un àmbit folklorista- a la Història de l'Art). Pel que fa a les publicacions, en el conjunt de la trajectòria d'Agustí Duran i Sanpere el tipus de treball més freqüent van ser els articles -fet que provoca l'ús habitual d'un to divulgatiu en la redacció-, els quals podien ser aplegats en llibres d'edició posterior⁴⁵. Aquesta

⁴⁰ *Ibidem*, pàg.35-42. És el capítol que duu per títol "Estructura de la ciudad en siglos XIII al XV".

⁴¹ Vegeu P. LAVEDAN. *L'architecture gothique religieuse en Catalogne, Valence et Baléares*. Paris: Henri Laurens 1936, pàg. 154; citat al *Catálogo* a les pàg. 45 i 46.

⁴² Vegeu AINAUD, J. 1947, pàg.48 i 49. Els autors ens diuen que: "Aunque esta puerta de traza románica resulta elemento excepcional en la estructura gótica, no hay que olvidar que, colocada en su destino actual hacia 1300 (...), difícilmente pudo ser un reempleo del antiguo templo". I més endavant afegeixen: "Aunque la hipótesis sea arriesgada (...), creemos que esta portada del claustro (...) es obra inicial del grupo de escultores italianos que (...) ejecutaron la mayor parte de la decoración de la primera fase constructiva de la Catedral gótica".

⁴³ *Ibidem*, pàg.49. Ainaud, Gudiol i Verriè van considerar que: "El espíritu arcaico, clásico en esencia, que respira toda esta obra, ha dado origen a la errónea creencia de que los relieves en mármol con escenas de lucha son elementos procedentes de la Catedral románica; como en la puerta del claustro, el más elemental análisis de su estructura establece como inaceptable esta teoría".

⁴⁴ *Ibidem*, pàg. 70-82.

⁴⁵ Aquests són els casos de l'obra que ja hem citat del 1952, que reuneix les distintes narracions sobre la Seu fetes en el cicle d'emissions "Barcelona, divulgación histórica", i de *Barcelona i la seva Història* (aquest cas amb un caràcter molt més extens). Vegeu A. DURAN i SANPERE. *Barcelona i la seva Història* (3 vols.). Barcelona: Curial, 1972-1975.

diversitat d'opcions, combinada amb aquesta preferència per la divulgació, dificulten l'avaluació de les seves aportacions al mateix temps que genera un cert desenfocament en la percepció del grau de profunditat real de la recerca duta a terme. D'alguna manera podem explicar el desenfocament que ara esmentàvem a partir del fet que aquest autor no emprava habitualment en les seves publicacions els recursos formals que indiquen l'existència d'un treball de recerca (és a dir: notes, referències i bibliografies), tot i que, tal com es desprèn de la lectura dels seus treballs i del coneixement d'altres de les seves activitats, s'evidencia una voluntat interpretativa, i és lògic suposar que aquesta recerca va existir. Un exemple clar d'aquests trets atípics, estretament relacionat amb la Catedral, el trobem en la responsabilitat directa d'Agustí Duran en la localització de les restes de la primera Seu al subsol del carrer dels Comtes. En contrast amb el treball realitzat pels autors del *Catálogo Monumental*, la dispersió característica d'Agustí Duran i Sanpere provoca que cap de les seves aproximacions sigui sistemàtica i indicativa d'una lectura única i global de la Catedral. En canvi, la multiplicitat d'òptiques d'estudi va permetre que obertament es posés de manifest la combinació de riquesa i complexitat del conjunt catedralici més enllà dels aspectes pròpiament artístics. Duran no només va fixar-se, renovant-los, en aspectes que ja havien estat tractats; també va introduir temes nous tal com és el cas del paper de la Catedral en l'àmbit social a través de la processó del Corpus.

En haver de fer un balanç global del conjunt dels treballs que hem comentat, el punt més remarcable és que cap d'ells respon al concepte d'una monografia, malgrat el reconeixement repetit per part de diversos autors que, efectivament, una obra d'aquestes característiques era -i és- necessària. Aquest fet no exclou que s'hagi de reconèixer una línia de progressió clara en l'estudi de la Catedral, que podem establir, a partir de l'inici de Tàmaro, en la seqüència determinada per les figures de Josep Mas, Francesc Carreras, Agustí Duran, Joan Ainaud, Josep Gudiol i Ricart i Frederic Pau Verriè.

A. Cubeles
Universitat de Barcelona

RESUMEN

Existen tres líneas de análisis en los trabajos sobre la Catedral de Barcelona en este periodo. En primer lugar aquellos estudios que se fundamentan en el análisis de la documentación escrita, muestra de la tradición historicista. Otra línea es aquella que prima el análisis del objeto arquitectónico (producto de los trabajos de arquitectos). La tercera opción es la que integra el estudio de la totalidad de las manifestaciones artísticas. Estas dos últimas conectan con la tradición positivista. En una primera etapa (1882-1898), que coincide con la construcción de la nueva fachada, convivieron las dos primeras formas. Podemos destacar la guía de Tàmaro (1882) en el marco de la primera y el texto de Font (1891) en el marco de la segunda. Destaca por reunir las dos opciones la incompleta monografía de Rogent (arquitectura) y Soler (documentación) de 1898. Una segunda etapa (1906-1916) marca un predominio del análisis fundamentado en la documentación escrita que integra algunos elementos del análisis arquitectónico. Dos autores dominan el panorama. Mas, con varios trabajos de valor, ejemplariza un enfoque documentalista. Carreras muestra en sus aportaciones una

clara voluntad de integrar la Catedral en su entorno físico e histórico. Las guías de Elias (1926), Martorell (1929) y Bassegoda (1940) son trabajos de síntesis. En el *Catálogo Monumental* de Barcelona (1947), y los trabajos de Duran (1952), se introduce la tercera forma de estudio, que recoge el bagaje de los trabajos anteriores y lo confronta críticamente con el análisis propiamente artístico. Desde una perspectiva actual, es innegable la importancia de estas obras, pero se echa en falta una monografía completa.

ABSTRACT

Three research methods are to be found in the studies carried out on Barcelona Cathedral during the period 1882-1952. The first, the historian's traditional approach, is based on the analysis of written records.

The second emphasizes the analysis of the architecture, while the third method involves an integrated study of the artistic whole. This, together with the second method, is founded within the positivist tradition. In the first period (1882-1898), which coincides with the construction of the new façade, the first two methods are used. Tamaro's guide (1882), illustrative of the first method, and Font's work (1891), illustrative of the second are worthy of note; as is Rogent (architecture) and Soler's (historical records) incomplete monograph (1898) in which both methods are brought together. A second period (1906-1916) is characterized by a predominance of studies which analyze written records but which at the same time incorporate certain elements of architectural analysis. Two authors predominate: Mas, who wrote several important works from an analysis of the written records and Carreras, whose work illustrates his attempts to integrate the Cathedral within its physical and historical context. The guides written by Elias (1926), Martorell (1929) and Bassegoda (1940) also combine these two research methods. In the *Catálogo Monumental de Barcelona* (1947), and the works of Duran (1952), the third research method is introduced. Here the work presented in the earlier studies is critically analyzed from the strictly artistic perspective. The importance of these works today is undeniable, but we still await a complete monograph.